

William Maley

Hvad er en flygtning?

Oversat af Claus Bech

Med forord af Andreas Kamm

FORLAGET VANDKUNSTEN 2017

William Alexander Higgie, OAM, i kærlig erindring
7. november 1923 – 7. september 2015

Forfatterens forord til den danske udgave

Om aftenen den 29. september 1943 gik den store danske fysiker Niels Bohr, en af den moderne kvantemekaniks fædre, ombord på en fiskerbåd i nærheden af København og krydsede det natlige Øresund for at gå i land nær Malmø i Sverige. Hvis han ikke havde gjort det, ville han med stor sandsynlighed være faldet i hænderne på nazisterne, som havde besat Danmark. Som fremstående nobelpristager var Bohr i stand til den 2. oktober at samle sig et publikum, der indbefattede den 85-årige kong Gustav V af Sverige, og som han søgte at overbevise om at Sverige burde tilbyde de danske jøder asyl. Samme dag kom Sverige i en radioudsendelse med et sådant tilbud, og i løbet af den næste måned lykkedes det for omkring 7.000 jøder at komme i sikkerhed. At de kunne komme i sikkerhed skyldtes den beskyttelse, som almindelige danskere gav dem da situationen blev akut. Begivenhederne forbliver et af de mest bevægende og bemærkelsesværdige eksempler på borgerlig hjælp til nødstedte under den mørkeste tid i det 20. århundrede.

6 Hvad er en flygtning?

Det danske folks strålende indsats dengang er en af årsagerne til, at jeg er så glad for at min bog *What IS a Refugee?* nu er blevet oversat til dansk. Men der er også en anden grund. Mine egne forfædre på min mors side var fra Danmark. Hendes pigenavn var Larsen. De kom til Australien som del af en nu stort set glemt dansk udvandringsbølge i det 19. århundrede, som medførte, at der i 1901 var næsten 6.300 danskere i Australien. Takket være dampskibene var rejsen fra Danmark ikke specielt farlig, men den var lang og besværlig og den indebar skilsmisse fra de kendte omgivelser og et spring ud i det ukendte, en erfaring, som flygtninge nu til dags kun kender alt for godt. På det seneste er forbindelsen mellem Danmark og Australien blevet bekræftet gennem indgåelsen af ægteskab i 2004 mellem kronprins Frederik af Danmark og Mary Donaldson, en begavet og fornuftig australier, som nu er Hendes Kongelige Højhed Kronprinsessen af Danmark og protektor for Dansk Flygtningehjælp.

Ved brylluppet i 2004 sang menigheden en engelsk salme, hvis officielle titel er *Eternal Father, Strong to Save*, men som populært kendes som *For Those in Peril on the Sea*. Ligesom Niels Bohr i 1943 var tvunget til at tage en båd for at søge i sikkerhed, har mange flygtninge fra konfliktområder som Syrien, Afghanistan og Irak på et eller andet tidspunkt i det 21. århundrede været nødt til at gå ombord i lækkelige og skrøbelige fartøjer for at undslippe faren for forfølgelse.

For danske i det 21. århundrede ville det ikke kræve noget kvantespring at lade sig inspirere af Niels Bohr og de andre danske bådflugtninge i 1943, og af det mod, som blev udvist af danskere, som beskyttede dem og hjalp dem i sikkerhed. Som generationen fra dengang ville kunne sige til den nuværende, og som salmen lyder: "Oh hear us when we cry to thee, For those in peril on the sea".

William Maley

Caberra, i juni 2017

Indhold

Forfatterens forord til den danske udgave 5

Indhold 8

Forord af Andreas Kamm 11

Tak 15

1 Indledning 19

Kategorier og sondringer 27

Tilbagevendende temaer 31

Bogens mål og opbygning 36

2 Definition af "flygtninge" 39

International flygtningeret: Oprindelsen 40

FN's Flygtningehøjkommissariat (UNHCR) 42

Konventionen af 1951 om flygtninges retsstilling 46

Bredere juridiske definitioner 53

Beskyttelse af flygtninge i henhold til andre love 58

Staters bestemmelse af retsstillingen 63

Dagligsprog og opfattelsen af ordet "flygtning" 72

Filosofiske definitioner af "flygtning" 76

3 Eksil og tilflugt. En kort gennemgang 78

Politisk vold, marginalisering og menneskelig erfaring 80

Eksil og ideologi fra det 17. til begyndelsen

af det 20. århundrede 86

Russiske og tyske flygtninge mellem verdenskrigene 96

Efterkrigstidens anbringelse af flygtninge 105

Interne konflikter og flygtningebevægelser sidst

i det 20. og først i det 21. århundrede 113

4 Stater og flygtninge 123

Det westfalske system 124

Bureaukratiet og dets mangler 132

Individuelle initiativer 144

Menneskesmugling: et resultat af statslig passivitet 152

5 Årsager til flygtningekriser i en globaliseret verden 162

Statssammenbrud og voldelige konflikter 163

Frygten for "terrorisme" 176

Transport, rejsemidler og menneskets mobilitet 186

Globaliseringen og dens virkninger 190

6 Diplomati og flygtninge 199

Rammerne for forhandlinger om flygtninge 200

"Deling af byrden" og tilknyttede problemer 211

De nemme løsningers fristelse 219

Flygtninge som aktører 229

7 Flygtninge, intervention og "pligten til at beskytte" 238

Magtanvendelse 240

Tanken om humanitær intervention 247

Pligten til at beskytte 255

Intervention som løsning 265

8 Da Adam gravede og Eva spandt. Refleksioner over at lukke og åbne grænser 274

Grænsekontrollens omkostninger 275

De moralske omkostninger ved at lukke af for flygtninge 284

"Indfødssretlotteriet" 291

En sidste bemærkning 295

Noter 299

Forord

Flygtningen – det er det 11-årige barn, der skutter sig på baggården i Budapest. Det er den enlige far, som i ly af natten har sneget sig over grænsen fra Syrien. Det er kvinden, der med to små børn i favnen stiger ombord på en usikker gum-mibåd i håbet om at nå levende frem til Europa.

Men flygtningen er også den prisbelønnede fysiker, som undslap folkemordet, den velformulerede dissident, som i flere årtier har levet i landflygtighed, og den for længst integrerede bosniske eller vietnamesiske familie, som kom til Danmark i en tid, hvor Danmark og Europa tog imod flygtninge med større overskud og under mindre politisk tumult, end tilfældet er i dag.

En af hovedpointerne i denne bog er, at der bag flygtningestatistikkerne gemmer sig individuelle skæbner, og at hver eneste flygtning fortjener at blive behandlet med respekt, forståelse og empati. En lige så vigtig pointe er, at mange af de nuværende svar på flygtningestrømmene ikke er holdbare, men tværtimod kan føre til nye og større udfordringer.

Jeg har selv arbejdet med flygtninge i næsten 40 år. I al den tid har der været debat om flygtninge, deres ret til beskyt-

12 Hvad er en flygtning?

telse og udfordringerne med integration. Men på intet tidspunkt tidligere har debatten været så polariseret og fattig på fakta, som jeg oplever den nu. Især derfor er dette en vigtig bog. Den sætter de nuværende flygtningestrømme i historisk perspektiv, og den tilbyder kontekst i en tid, hvor mange af de fremførte argumenter er meningsløse, fordi de netop ikke tager højde for et større billede.

”Hvad er en flygtning” er på én gang en saglig redegørelse og et stærkt personligt indlæg i debatten. William Maley holder et spejl op for de vestlige lande, som – lidt groft sagt – bruger flere kræfter på at afskrække flygtninge fra at søge asyl end på at tilbyde værdighed og beskyttelse til de mange, som både har behov for og krav på det. Det er ikke en naiv bog: Forfatteren peger med præcision på de meget store udfordringer, som de nye strømme af flygtninge og migranter stiller europæiske politikere, embedsværk og befolkninger overfor. Men han forholder sig samtidig kritisk til en del af tidens svar, herunder udlicitering af flygtningeopgaverne til lande, som har meget svært ved at løfte den, og tendensen til at ”opmagasinere” flygtningene i store lejre eller bosættelser, hvor fremtidsudsigterne er få, og mulighederne for at opretholde et værdigt liv er ikke-eksisterende. Endelig har Maley en pointe, som vi i Dansk Flygtningehjælp også bruger kræfter på at understrege: At flygtningestrømmene er en global udfordring, som kalder på fælles løsninger, og at

det derfor ikke giver mening, når lande forsøger at løse dem individuelt, f.eks. ved at forsegle egne grænser.

Og igennem hele bogen stilles et spørgsmål, som til tider er eksplicit, til andre tider underliggende: ”Hvad er det for samfund, vi selv ønsker at skabe? Hvilke værdier vil vi kendes og huskes for?” Dermed har bogen også et moralsk anliggende, uden på noget tidspunkt at forfalde til fingerpegning. Maley undrer sig først og fremmest, og han gør det med en historikers viden. For vi skal ikke så langt tilbage i tiden for at finde eksempler på politiske løsninger, som dengang nok virkede legitime, men som vi i dag må betegne som uantagelige fra både et menneskeligt og et menneskeretligt synspunkt. Det leder til de nødvendigvis ubekvemme overvejelser: Hvordan vil vi mon i f.eks. 2050 se tilbage på en tid, hvor vestlige samfund for passivt lod flygtninge drukne i Middelhavet, og hvor vi lod millioner af børn i stikken i Mellemøsten og Afrika – uden undervisning, uddannelse og fremtidsmuligheder?

Denne bog bør være pensum for alle, der i det daglige tager stilling til flygtninge og deres skæbne: Fagfolk, politikere, embedsfolk og borgere i de lande, hvor flygtninge søger tryghed og beskyttelse. De valg, vi træffer i dag og i morgen, har ikke kun betydning for flygtningene og deres familier, men også for os selv som individer og samfund. Mange af valgene er svære, og de er fyldt med paradokser og ind-

14 Hvad er en flygtning?

byggede konflikter. Så meget desto mere behov er der for, at valgene træffes på et så oplyst grundlag, som det er muligt. ”Hvad er en Flygtning” er et godt sted at begynde.

Andreas Kamm

Generalsekretær, Dansk Flygtningehjælp

Tak

Denne bog blev til efter forslag fra Michael Dwyer fra forlaget Hurst i London. Under indtryk af den stigende flygtningestrøm til Europa mente han, at der var brug for en kort bog om flygtninge, der kunne give den almindelige læser en idé om nogle af de komplekse problemer, der forbindes med flygtningespørgsmålet. Jeg skylder Michael og hans folk tak fordi de fik mig til at skrive bogen og for al deres hjælp undervejs. Alle fejl er mine egne.

Mine kolleger på Asia-Pacific College of Diplomacy på The Australian National University har været yderst hjælpsomme og støttende, og jeg vil gerne takke direktøren for college, dr. Jochen Prantl, sammen med dr. Pauline Kerr, dr. Jeremy Farrall, Andrea Haese og Craig Hanks, for hjælp og tilskyndelse på mangfoldige måder. Asia-Pacific College of Diplomacy var også så heldig at få støtte fra det australske forskningsråd til, sammen med AUSTCARE og Griffith University, at gennemføre en studie af langvarige flygtningesituationer i Asien. Under gennemførelsen af dette projekt havde jeg stor hjælp af bekendtskabet med generalmajor Michael Smith, dr. Susanne Schmeidl og professor Howard

16 Hvad er en flygtning?

Adelman. Jeg har også haft glæde af at diskutere flygtningespørgsmål med forskere på college, især Niamatullah Ibrahim og Akiko Okudaira.

Bogen afspejler gamle intellektuelle gældsposter til en række forskere og praktikere, hvis egne tanker om flygtninge, eller aktioner til forsvar for flygtninge, har formet min egen opfattelse af emnet. Her vil jeg især takke den formidable Marion Lee, dr. Nasir Andisha, professor Pierre Centlivres og dr. Micheline Centlivres-Demont, Nancy Hatch Dupree, David Manne, professor Pene Mathew, dr. Susan Harris Rimmer, Barry Smith, Astri Suhrke, dr. Savitri Taylor, dr. Fiona Terry, Richard J. Towle, professor Anna Wierzbicka, og i særdeleshed dr. Liza Schuster og professor Chandran Kukathas. Jeg vil også her takke en lang række flygtninge – venner og bekendte, som gennem årene har delt deres erfaringer med mig. Jeg håber, at bogen er blevet stærkere af at de har måttet genopleve begivenheder, som mange af den utvivlsomt helst ville glemme.

Jeg skylder en særlig tak til ansatte og ledelse i the Refugee Council of Australia, som jeg var formand for fra 1998 til 2003, og som jeg stadig sidder i bestyrelsen for. Under ledelse af Phil Glendenning som præsident, Paul Power som direktør og Sonia Caton som formand, frembringer rådet analyser af højeste kvalitet, som jeg har fundet ekstremt nyttige.

Min interesse for politik kom oprindelig af et bekendtskab med Sir Robert Menzies, som var Australiens premierminister fra 1939 til 1941 og fra 1949 til 1966. Min nu afdøde far arbejdede for ham som pressesekretær fra 1961 til 1964. I 1968 gav Sir Robert mig et eksemplar af sin bog, *Central Power in the Australian Commonwealth*, som udkom mere end halvtreds år efter hans første udgivelse, en studie fra 1917 med titlen *The Rule of Law During the War*. Han interesse for jura prægede hans syn på flygtningepolitik, som godt nok ikke er særlig velkendt, men alligevel er værd at studere. Flygtningepolitik, sagde han i en tale i 1949, ”skal præges af fornuftig administration, hverken stram eller forhastet, men klog, og med vurdering af hver enkelt sag, altid under iagttagelse af grundprincippet, men altid i forståelse af, at nidkær administration endnu aldrig har forbedret retstilstanden men kun har forringet den, og at overdrevent hård administration stiller enhver lov over for modstand, som en dag risikerer at tilintetgøre den.” Denne bog hviler i høj grad på disse tanker.

Min interesse for flygtninge blev udløst for fyrre år siden da jeg boede i Beograd hos William Alexander Higgle, som på det tidspunkt var rådgiver på den australske ambassade i Jugoslavien. Bill Higgle var en varm, generøs og umådeligt venlig mand, som i mange år tjente som embedsmand i Australian Department of Immigration. I løbet af en kar-

18 Hvad er en flygtning?

riere, der varede fra 1949 til 1989, havde han også arbejdet i Hag, Wien, Paris og Rom og han havde arbejdet tæt sammen med FNs højkommissariat for flygtninge i Geneve. Han brugte en stor del af sit liv på at hjælpe flygtninge, og han tabte aldrig den livsvigtige menneskelige dimension af flygtningespørgsmålet af syne. Han forblev dybt interesseret i flygtninge lige til han i august 2015 blev indhentet af dødelig sygdom, og han var konstant en kilde til visdom og afbalancerede synspunkter, som blev båret frem af en pragtfuld sans for humor. Det er en ære og et privilegium at kunne dedikere denne bog til hans minde.

William Maley

Canberra, i august 2016

1

Indledning

I begyndelsen af januar 2016 beregnede man i FN's Flygtningehøjkommissariat, at 1.008.616 flygtninge havde forsøgt at komme over havet og ind i Europa i 2015, og at yderligere 3771 var døde eller forsvundet under forsøget. Af dem, der nåede frem, kom de 49 procent fra Syrien, 21 procent fra Afghanistan, og 9 procent fra Irak. Omkring 58 procent var mænd, 17 procent var kvinder, og 25 procent var børn. EU-landene har et indbyggertal på 506 millioner, men den første byrde af indvandrere faldt på kun to lande, Grækenland og Italien, der modtog henholdsvis 851.319 og 153.600.¹ Da flygtningene forsøgte at bevæge sig videre til andre lande, opstod der en mærkbar krisestemning i takt med, at embedsmænd og politikere holdt møder for at drøfte, hvad der skulle gøres, og højreorienterede grupper fremsatte uforsonlige krav om bedre grænsekontrol og ekspropriering af flygtningenes sparsomme værdigenstande,² samtidig med at der blev sat spørgsmålstejn ved, om der overhovedet var tale om flygtninge,³ og fremsat påstande om, at det måske i virkeligheden var femte kolonnefolk, der ønskede at skade Vesten i den religiøse ekstremismes navn.⁴ Beklagelserne fra det yderste

20 Hvad er en flygtning?

højre steg i antal efter tyverier og overfald på nogle kvinder i nærheden af hovedbanegården i Köln nytårsaften 2015, selv om det senere kom frem, at så godt som ingen af de påståede gerningsmænd var fra Syrien, Afghanistan eller Irak, de tre lande der tegnede sig for den største tilstrømning af flygtninge i 2015.⁵ Midt i denne kakofoni var det nemt at overse flygtningenes menneskelige status, selv om almindelige borgere i mange lande reagerede fornuftigt og medfølelse på deres situation. En stor del af debatten var præget af en manglende klar definition på, hvad en flygtning egentlig er.

En dag gik Larissa Fedorovna hjemmefra og kom ikke tilbage. Hun var åbenbart blevet anholdt på gaden, som det ofte skete dengang, og var død eller forsvundet et eller andet sted som et nummer uden navn på en liste, der bagefter blev glemt, i en af de utallige lejre nordpå for mænd og kvinder eller kun for kvinder.⁸

Sådan skriver Boris Pasternak sidst i *Doktor Zivago*. Om talen af et nummer uden navn er en betimelig påmindelse om, at ofre for undertrykkelse ikke får nogen særlig opmærksomhed i den brede offentlighed. Når der er tale om store flygtningestrømme som tilfældet var i Europa i 2015, kommer man nemt til at glemme de enkelte flygtninges skæbne, alle de konkrete oplevelser, lidelser, adskillelser og fordrivel-

ser, som de hver især er blevet udsat for, og som har domineret deres liv. Af denne grund er det en god idé at indlede vores rejse gennem denne bog med nogle korte historier, både ny og gamle, om mennesker, som har befundet sig i situationer, hvor de har været nødt til at søge tilflugt på grund af farer, som andre mennesker er blevet skånet for. Ved at forstå den slags historier kan vi bedre danne os en idé om, hvad en flygtning er.

For kristne er historien om Moses i 2. Mosebog dybest set en fortælling om at flygte fra forfølgelse:

Og Moses sagde til folket: ”Kom denne dag i hu, på hvilken I vandrede ud af Ægypten, af trællehuset, thi med stærk hånd førte Herren eder ud derfra!”⁷

Historien om Jesus er lige så oplysende. I Matthæusevangeliet i Det Nye Testamente står der:

Men da de var draget bort, se, da viser en Herrens engel sig i en drøm for Josef og siger: ”Stå op, tag barnet og dets moder med dig og flygt til Ægypten og bliv der, indtil jeg siger dig til; thi Herodes vil søge efter barnet for at dræbe det.” Da stod han op og tog barnet og dets moder med sig ved nattetid og drog bort til Ægypten. Der blev han indtil Herodes’ død.⁸

22 Hvad er en flygtning?

Muslimerne kan finde en tilsvarende historie i profeten Muhammeds liv. I 622 e. Kr. rejste profeten fra Mekka til Medina, en rejse der beskrives med det arabiske ord *hijra*,⁹ for at flygte fra de herskende myndigheders undertrykkelse af muslimer.¹⁰ I alle disse tilfælde er det magthaverne, der skaber en trussel om undertrykkelse, og den eneste rationelle reaktion herpå er flugt.

På en kirkegård i Zürich står der en gravsten med indskriften ”*Ein Stern fällt*”. Under stenen ligger Joseph Schmidt, en af det 20. århundredes fineste lyriske tenoror, men også en tragisk kunstnerskæbne. Gravskriften stammer fra koret i en sang fra 1934, ”En stjerne falder fra himlen”. Schmidt var dværg, og han var også jøde. Da nazismen vandt frem, blev store dele af Europa et farligt sted for ham at være. I oktober 1942 blev han interneret i en schweizisk flygtningelejr som illegal indvandrer¹¹, og måneden efter døde han af et hjerteanfald kun 38 år gammel. At være en stor kunstner var ingen garanti, da mørket sænkede sig over Europa. En anden, der fik en lignende skæbne, er Kurt Gerron, en jødisk entertainer, den første der sang ”Mackie Messer”, da *Die Drei Groschenoper* af Bertolt Brecht og Kurt Weill havde premiere i Berlin i 1928. Gerron havde en fornem fortid som tysk soldat i første verdenskrig, og han troede, at dette ville give ham en vis beskyttelse. Det gjorde det ikke. Han blev anholdt og

interneret i ”udstillingslejren” Theresienstadt, og sidst i 1944 blev han overført til Auschwitz, hvor han blev myrdet i gaskamrene.¹² Han fik ingen gravsten.

For visse mennesker kan tabet af socialt miljø og baggrund være en katastrofe. Det var det for den østrigske forfatter Stefan Zweig, der tog sit eget liv med en overdosis af barbiturater i Brasilien i februar 1942.¹³ Zweig var ikke flygtet med Gestapo i hælene, og uden økonomiske midler var han heller ikke; hans bøger blev stadig udgivet i mange lande, og han lagde sidste hånd på sin selvbiografi, dagen før han døde. Men han havde været pacifist hele livet og var skræmt over den trussel mod europæisk kultur, som krigen udgjorde, og desuden var han af jødisk afstamning. Bortset fra det var hans kone, som døde sammen med ham, uhelbredeligt syg. Det var sådan set ikke særlig overraskende, at livet var blevet en for stor byrde for ham. Men Zweigs fortvivlelse var på ingen måde den almindelige reaktion på landsforvisning dengang, Den store tyske forfatter Thomas Mann, der havde fået Nobelprisen i litteratur i 1929, var kritisk over for Zweigs selvmord og dets politiske overtoner, fordi han mente, at den nazistiske ærkefjende kunne udlægge det som en sejr.¹⁴ Mann var rejst fra Tyskland i 1933 og boede i Pacific Palisades i Californien; han var en målrettet og engageret modstander af nazismen, og det samme var hans familie. Han var så frem-

24 Hvad er en flygtning?

trædende en person, at Hitlers magtovertagelse og krigen ikke havde den store indflydelse på mængden eller kvaliteten af hans værker.¹⁵ Men eksilet satte alligevel sine spor på Mann-familien; hans bror Heinrich Manns hustru bukkede under for landsforvisningens genvordigheder og tog sit eget liv i december 1944, og det samme gjorde Thomas Manns stærkt antinazistiske, men psykologisk forpinte søn Klaus Mann i maj 1949.¹⁶ Landsforvisningens virkninger kan være snigende og langvarige.

I så henseende har det 21. århundrede ikke budt på iøjnefaldende forbedringer. I Melbournes centrum bor en ung australier ved navn Ali Mullaie, der er ansat som it-konsulent i et internationalt firma. Han er født i Afghanistan i 1983 i distriktet Jaghori i provinsen Ghazni, og hans forfædre tilhørte rent etnisk Hazara-gruppen. Til forskel fra de fleste andre afghanere har hazara'er et decideret østasiatisk udseende, og de fleste af dem er shia- og ikke sunnimuslimer. Talebans magtovertagelse fra 1994 var en katastrofe for hazara'erne; på kun tre dage, fra 8. til 11. august 1998, blev flere tusind af dem massakreret i den nordlige by Mazar-a Sharif, en pogrom som ifølge en journalist blev gennemført med "en vildskab der leder tanken hen på folkedrab".¹⁷ Efterhånden som taleban fik mere magt, bredte panikken sig til alle hazara-samfund, og mange af dem forsøgte at flygte. Da Ali Mullaies familie blev truet, flygtede han også. Hjulpet

af en menneskesmugler kom han om bord på en fiskerbåd fra Indonesien til Australien. Den overfyldte båd sank den 8. november 2001, og Ali overlevede ved at klamre sig til nogle dæksplanker i to timer.¹⁸ Han blev reddet af den australske marine, men blev derefter overført til en lejr på den forarmede stillehavsø Nauru og måtte tilbringe flere år i denne skærsild, før han til sidst fik lov at rejse ind i Australien som flygtning den 8. juni 2005.¹⁹ Ali Mullaie er en veltalende og venlig mand, og han har vænnet sig til sin nye tilværelse, men det har ikke været uden omkostninger, først og fremmest fordi han ikke ved, hvor størstedelen af hans familie befinder sig. I 2011 vendte han som australier tilbage til Afghanistan i håb om at finde sine forældre, men det lykkedes ham ikke at komme til Jaghori; han blev derimod fanget i en ildkamp mellem taleban og regeringstropper og blev berøvet de penge, han havde sparet sammen i håb om at kunne give dem til sine forældre, hvis han fandt dem.²⁰

Unge mænd er ofte udsat for den største risiko i konflikt-ramte områder, men også mange kvinder og børn bliver tvunget til at flygte. I 2014 blev Nobels fredspris givet til den hidtil yngste modtager, den 17-årige Malala Yousafzai fra Pakistan.²¹ Hun blev opdraget til at gå stærkt ind for uddannelsen af piger og kvinder og var hovedpersonen i en New York Times-dokumentarfilm fra 2009 med titlen *Class Dismissed*, hvor hun fortæller om den undertrykkelse, hun

26 Hvad er en flygtning?

blev udsat for, da talebanske ekstremister rykkede ind i Swat-dalen, hvor hun boede. Den 9. oktober 2012 blev hun skudt af talebanske ekstremister, hvilket gav anledning til voldsomme protester over det meste af verden. Hun blev evakueret til Storbritannien, kom sig mod alle odds og fortsatte sin støttevirksomhed, men på grund af konstante trusler fra taleban kunne hun og hendes familie ikke vende hjem til Pakistan.

Den sidste historie, der skal give os et begreb om den kommende rejse, er kort og ubehagelig. I begyndelsen af september 2015 blev et fotografi et af vor tids måske mest ikoniske billeder. Dets oprindelse ligger i den malstrøm, som er det nuværende Syrien. Alan Kurdi, som var af syrisk-kurdisk herkomst, var kun tre år gammel, da han druknede, efter at den gummibåd, som han og hans familie havde krydset havet fra Tyrkiet til Grækenland i, kuldsejlede. Hans mor og bror døde også. Et fotografi af hans lille krop, der lå med ansigtet nedad på en sandstrand, gik hele verden rundt og blev en tragisk påmindelse om de farer, der truer alle, som forsøger at flygte fra farerne.²² Men da det blev kendt, at pårørende i Canada uden held havde kæmpet for at få den kurdiske familie til landet, faldt der også et skarpt lys på den vestlige verdens reaktioner på flygtningekrisen,²³ og den 19. oktober 2015 under det canadiske valg mistede indvandringsministeren Chris Alexander sit embede.

Kategorier og sondringer

Med udgangspunkt i disse beretninger kan man begynde at se omridset af de komplekse omstændigheder, der knytter sig til oplevelsen af at være flygtning. De situationer, der er skyld i, at man bliver flygtning, er meget forskellige. Nogle flygtninge er et produkt af, hvad forskeren E.F. Kunz har kaldt ”store politiske forandringer eller troppebevægelser”.²⁴ Mennesker, der flygter under den slags omstændigheder, betegner han som ”akutflygtninge”, og det store flertal af flygtninge i den moderne verden hører til i denne kategori, eftersom det kun er begivenheder i stor skala, der forårsager bevægelser i befolkningerne på en tilsvarende stor skala. Sommetider har de store politiske omvæltninger fundet sted i flygtningenes oprindelsesland, men det sker, at flygtninge, der allerede har søgt om asyl i et bestemt land, bliver til tvunget til at søge beskyttelse i et andet, fordi situationen i det første er blevet forværret. Russiske jøder, der flygtede til Weimarrepublikkens Tyskland og kom til at opleve den nazistiske magtovertagelse, er et eksempel på en sådan situation.²⁵ Ali Mullaie og Alan Kurdi er eksempler på akutflygtninge, men deres oplevelser belyser også en anden sontring, som det er værd at tage med. En del individer i en flygtningegruppe, eksempelvis Ali Mullaie, er gamle nok til at handle aktivt og tage beslutninger om, hvordan de skal

28 Hvad er en flygtning?

forholde sig, men det er ikke alle, der er det. Alan Kurdi var en del af en større gruppe, der søgte beskyttelse, og i lighed med mange børneflygtninge havde han ingen indflydelse på, hvilken slags beskyttelse han skulle stræbe efter.

Akutflygtningen svarer formodentlig bedst til flertallets opfattelse af, hvad en flygtning er. Men Kunz belyser også en anden betydning af ordet flygtning, der er lige så vigtig, og det er fænomenet ”forhåndsflygtning”, dvs. en flygtning ”der forlader sit fædreland, inden forringelsen af den militære eller politiske situation forhindrer ham i at rejse på en normal måde”.²⁶ Flygtninge er med andre ord ikke kun mennesker, der har været udsat for forfølgelse; de kan også forudse en situation og rejse, inden det bliver for sent. Da Josef tog Jesus og Maria med til Egypten, opførte han sig som en klassisk forhåndsflygtning. Risikoen ved ikke at være forberedt på det værste fremgår af tilfældet Kurt Gerron. Efter Hitlers magtovertagelse rejste Gerron fra Tyskland, men blev i Europa og blev til sidst indhentet af den tyske besættelse af Holland i 1940. Forskellige udvandrede venner havde forsøgt at få ham til USA, men han indså først situationens alvor, da det var for sent. Og det er sådan set forståeligt nok. Det er jo ikke alle, der følger med i politiske forandringer, og selv de værste regimer er som regel længe om at iværksætte forfølgelser for fuld kraft.

Det er nærliggende at opfatte flygtninge som mennesker på flugt, men i visse tilfælde kan denne opfattelse være vildledende, som det fremgår af fænomenet med en flygtning *sur place* (dvs. en flygtning som på grund af ændrede forhold i hjemlandet ikke kan vende hjem). Thomas Mann er et oplagt eksempel. Da han rejste ud af Tyskland efter Hitlers udnævnelse til rigskansler i 1933, fik han en advarsel fra to af sine børn om, at det ville være uklogt at vende tilbage, og først efter anden verdenskrig kunne han atter tage ophold i sit fædreland. Han var i stand til at etablere sig og sin familie i et andet land, og det gjorde han også, men hans velstand ændrede ikke på det faktum, at han var flygtning. Som regel er der færre *sur place*-flygtninge, end der er akut- eller forhåndsflygtninge, men i mange tilfælde er de fremtrædende borgere, og deres oplevelser illustrerer det sammenbrud, der er typisk for alle flygtninge.

I det nazistiske Tyskland brugte man betegnelsen *Wirtschaftsemigranten* (økonomiske flygtninge) som betegnelse for mennesker, der var flygtet fra Tyskland, især hvis de var jøder.²⁷ Denne betegnelses nazistiske oprindelse bør være en advarsel til dem, der uden at tænke sig om bruger den om flygtninge i det 21. århundrede. De fleste mennesker ønsker sig en bedre tilværelse; det betyder ikke, at de ikke kan være flygtninge. Flygtninge er ikke nødvendigvis "trætte, fattige forhutlede masser" med hænderne rakt frem for at få hjælp.

30 Hvad er en flygtning?

Tværtimod er mange af dem dygtige, energiske mennesker, og det bør man ikke bebrejde dem. Hvis mange af dem er villige til at bruge hele deres opsparing på at flygte, giver det vel også et fingerpeg om, hvor alvorlig en situation de befinder sig i. Winston Churchill gav en usædvanlig beskrivelse af problemerne, da han i 1944 sendte et memorandum til udenrigsministeren Anthony Eden med titlen ”Jødernes flugt fra Grækenland”: ”Det er meget muligt, at rige jøder vil betale store beløb for at undgå at blive myrdet af tyskerne ... Vi påtager os et stort ansvar, hvis vi forhindrer jøder i at flygte, også selv om de er velhavende. Jeg ved, at i henhold til den moderne opfattelse bør alle rige mennesker tages af dage, uanset hvor man finder dem, men det er forkert at anlægge det synspunkt her og nu. De har jo utvivlsomt betalt så høj en pris for deres frihed, at de i fremtiden kun vil være fattige jøder og derfor har de samme rettigheder som andre mennesker.”²⁸

I det 21. århundrede bruges betegnelsen ”asylansøger” næsten lige så ofte som ”flygtning”. Disse to betegnelser udelukker ikke hinanden. En asylansøger er en person, der søger at blive *anerkendt* som flygtning. Man kan være både flygtning (afhængigt af omstændighederne omkring flugten eller eksilet) og asylansøger (dvs. søge myndighedernes beskyttelse i et land, hvor man ikke er statsborger). Et af paradokserne ved at være flygtning er, at man kan være det uden

at være stempet som sådan af staten, og at staternes *system* har væsentlig betydning for, om man bliver flygtning eller ej.

Tilbagevendende temaer

Visse temaer går igen i denne bog, og det er nok en god idé at få et overblik over dem fra begyndelsen. Som det er fremgået af det foregående afsnit, er begreber som eksil og flygtning komplicerede, og man bør undgå forenklede opfattelser af, hvad en flygtning er. Når der tales om ”virkelige” eller ”ægte” flygtninge, er det ofte udtryk for en mangelfuld forståelse af, hvad en flygtning er, og ikke helt sjældent betyder det, at man i stedet anvender sin egen definition på, hvad en flygtning bør være. Tendensen til at foretrække flygtninge, der ”ligner os” er uheldig og farlig, og man ser den netop nu i forskellige vestlige lande, hvor man mener, at kristne fra Syrien bør have fortrinsret frem for muslimer, selv om der findes gode beviser for, at ekstremistiske grupper forsøger at ramme muslimer, som de anser for at være kættere.²⁹ Om en person er flygtning eller ej, afhænger af de individuelle omstændigheder. I visse tilfælde (fx jøder der flygter fra erklærede antisemitiske regimer) er det nemt at konkludere, at der er tale om en flygtning, men i andre kan det kræve en grundig undersøgelse af den enkeltes subjektive frygt og personlige situation.

32 Hvad er en flygtning?

Forestillingen om, at et flertal af verdens befolkning ønsker at bosætte sig i et vestligt land, som ligger til grund for frygten for en uoverskuelig flygtningestrøm, bør desuden tages med et gran salt. Tilknytningen til familien afholder som regel folk fra at flygte, som det fremgår af Kurt Gerrons eksempel. Selv i de mest kritiske situationer, som resulterer i akutte flygtningebevægelser, foretrækker et flertal af de udsatte at løbe risikoen ved ikke at flygte, hvis de da ikke bliver internt fordrevne i deres egne lande. Det er traumatiserende at flytte fra et land til et andet. Det kan betyde adskillelse fra familien og andre nære pårørende, at man er nødt til at lære et fremmed sprog for at kunne klare sig i det nye samfund, og at man mister social status, hvis ens uddannelse og kvalifikationer ikke anerkendes i det land, man søger asyl i. Hvis man er kørt fast i omgivelser, hvor det ikke er muligt at slå rod, og det samtidig er udelukket at vende hjem, kan det føre til en alvorlig depression. Siden sidst i 1970'erne har Afghanistan været et af de lande, som producerer flest flygtninge, men af en undersøgelse gennemført i Afghanistan af The Asia Foundation i 2015 fremgår det, at 57,9 procent af de adspurgte ikke ønskede at forlade landet og bosætte sig et andet sted, selv om de havde muligheden.³⁰

Et andet tema er, at virkelige mennesker i virkelighedens verden næsten altid har flere forskellige grunde til at opføre sig, som de gør, for deres opførsel, og det medfører risiko for

at drage forhastede konklusioner om, hvordan de skal opfattes, hvis de søger at blive anerkendt som flygtninge. Et af de mindst oplysende spørgsmål, man kan stille en sådan person, er, om han/hun ønsker sig en bedre tilværelse. Ser man bort fra religiøse asketer, vil flertallet af mennesker svare ja. Men der kan være forskelligt grundlag for dette ja. Mange vil opfatte en bedre tilværelse som et liv uden undertrykkelse eller forfølgelse. Andre vil mene, at det i højere grad er et spørgsmål om velstand. (Som sangerinden Sophie Tucker udtrykker det: "I've been rich, and I've been poor. Rich is better.") For mange mennesker er et liv i velstand og uden forfølgelse stærkt tillokkende; og mennesker, der søger et liv i større velstand er langt fra, gør det ikke nødvendigvis af grådighed, men i håbet om at deres børn kan få en trygge og mere meningsfuld tilværelse, end det er muligt i omgivelser præget af frygt og undertrykkelse. Man må med andre ord tage det for givet, at mennesker i almindelighed ønsker sig en bedre tilværelse, og hvis flygtninge også gør det, bør man ikke finde det forkasteligt.

Det enkelte menneske har komplekse motiveringer, og det har nationalstater også. Hvad enten en regering er totalitær, autokratisk eller demokratisk, er den sammensat af politikere med mange forskellige ambitioner. Nogle af dem har måske en stærk pligtfølelse i deres offentlige embede, mens andre i højere grad er drevet af magtbegær, og hvis det

34 Hvad er en flygtning?

sidste er tilfældet i en demokratisk stat, vejer sårbare flygtninge måske ikke så tungt som at få tilslutning hos vælgere med rabiater synspunkter. Kyniske ledere indrømmer sjældent, at de er kyniske, men sommetider fremkommer der beviser på deres holdninger. Efter trusler fra det højreekstremer "One Nation"-parti i Australien i 2001 besluttede premierministeren John Howard, at *MV Tampa*, et norsk skib, som havde reddet et antal asylansøgere fra at drukne i Det Indiske Ocean, ikke ville få lov til at sejle ind i australsk farvand. Howards biografiforfattere beskriver hans bekendtgørelse med følgende ord:³¹

Mandag den 27. august blev vendepunktet for John Howard. Da han var på vej til Repræsentanternes Hus for at deltage i spørgetiden, kom ministeren for sport og turisme, Jackie Kelly, hen til ham. Kellys mandat i Lindsay omfattede Sydneys vestligste forstæder. Det var Howards territorium, og det bekymrede Kelly, at sagen om bådflugtningene måske ville få flere til at støtte One Nation-partiet. Hun havde været en af Howards favoritter og nærmest haft et far-datter-forhold til ham, som hun selv beskrev det. "One Nation tager alle vores vælgere," sagde hun til Howard. "Jeg har allerede mistet to vælgerforeninger til dem; og den ene af dem var den, der var bedst til at skaffe penge til

os. Hvis vi ikke gør noget, er jeg færdig med at se godt ud.” Howard viftede med manuskriptet til sin tale.
”Bare tag det roligt, Jackie,” svarede han. ”Det bliver snart noget helt andet.”

Denne beskrivelse rummer et trist budskab. Selv om man befinder sig i en livsfarlig situation, skal man ikke gå ud fra, at lande eller regeringer straks kommer en til undsætning.

Et sidste gennemgående tema i denne bog er, at flygtninge er *produkter* af nationalstaternes system i højere grad, end de er ofre for det.³² Historikere fører som regel den moderne stats oprindelse tilbage til den westfalske fred i 1648. Freden bestod af to aftaler, den ene fra Münster og den anden fra Osnabrück, og blev afslutningen på trediveårskrigen, fordi den anerkendte europæiske fyrsters ret til selv at bestemme, hvilken udgave af kristendommen der skulle praktiseres på deres territorier, et princip der allerede var blevet lanceret ved freden i Augsburg fra 1555. Hverken den westfalske fred eller suverænitetsprincippet var så enkelt, som datidens politikere gav det udseende af, men i fællesskab nåede de til enighed om en ny orden på det europæiske kontinent. Et af resultaterne fra den westfalske fred, som senere blev udbygget i oplysningstiden med dens begreber om menneskerettigheder,³³ var, at staten havde ansvaret for borgernes eller undersåtternes velfærd. Det er blevet hævdet, at den pri-

36 Hvad er en flygtning?

mære moralske begrundelse for et system af stater netop bør bygge på en lignende ”fast forpligtelse”.³⁴ Det er dog ingen hemmelighed, at nogle stater undlader at opfylde den slags forpligtelser – i visse tilfælde åbenlyst – enten fordi de ikke kan, eller fordi de bruger statsmagten til at forfølge bestemte befolkningsgrupper eller ligefrem forsøger at begå folkemord.³⁵ Når en stat ikke længere kan beskytte sine borgere, kan borgerne være nødt til at søge beskyttelse andre steder i statssamfundet. Flygtninge er et symptom på statssamfund, der ikke har levet op til deres ansvar.

Bogens mål og opbygning

Flygtningenes situation er beskrevet mange gange, og lige siden sir Norman Angell og Dorothy Frances Buxton udgav bogen *You and the Refugee* i 1939,³⁶ har det ikke skortet på seriøse værker om flygtningepolitik skrevet for den almindelige læser. Men selv om flygtningenes tragiske situation er uændret, er omstændighederne omkring bestemte flygtningestrømme og de midler, der tages i anvendelse for at håndtere dem, tilbøjelige til at forandre sig med tiden, ikke kun på grund af politiske forhold i potentielle modtagerlande, men også fordi den juridiske vurdering af asylansøgernes krav hyppigt ændres i takt med, at man indhøster (eller ignorerer) nye erfaringer om, hvordan man bedst kan be-